

JHVH ÉS ELOHIM, VAGY JAHVISTA ÉS ELOHISTA?

SZABADOS ÁDÁM

Volt-e „jahvista” és „elohista” forrás a Genézis mögött? A [Wellhausen-paradigma](#) abból az egyszerű megfigyelésből született, hogy az 1 Mózés 1 Istent kizárólag az Elohim (אלהים) névvel illeti, a 2,4 második felétől kezdődő szakasz viszont következetesen a JHVH Elohim (יהוה אלהים) szóösszetételt használja. Ebből a tényből először Jean Astruc (1684-1766) párizsi tudós szűrte le a következtetést, hogy a szerző (nála még Mózes) valószínűleg két különböző forrásra támaszkodott, amikor a számunkra ismert szöveget összeállította. A források száma Wellhausen elméletével négyre emelkedett (Jahvista, Elohista, Deuteronomista és a Papi irat), majd Herman Gunkel szájhagyományról foglalkozó tanulmányai után megsokszorozódott.

Aztán a Wellhausen-paradigma hanyatlásnak indult, és a szöveggel foglalkozó tudósok ma már egyre inkább a szöveg irodalmi egységére helyezik a hangsúlyt. A különböző forráselméletek továbbra is jelen vannak a teológiákon, tanítják őket, de a paradigma virágkora úgy tűnik, véget ért. „Jelenleg semmilyen konszenzus nincs azzal kapcsolatban, hogy a Pentateukhosz mikor, miért, hogyan és kin keresztül érte el jelen formáját” – írja R. N. Whybray *Introduction to the Pentateuch* (Eerdmans, 1995, 12) című könyvében. És ez egy darabig valószínűleg így is lesz.

De mi van akkor a különböző istennevekkel, melyek a Wellhausen-hipotézist életre hívták? Természetesen továbbra is lehetséges, hogy a szerző (Mózes vagy valaki más) különböző forrásokat használt, és ez magyarázza a nevek váltakozását. Tudjuk magából a Szentírásból, hogy a bibliai szerzők igénybe vettek forrásokat a munkáikhoz. Olyan szövegeket használtak fel, mint például „az Úr harcainak könyve” (4Móz 21,14), „Jásár könyve” (Józs 10,13 és 2Sám 1,18) vagy „Salamon történetének a könyve” (1Kir 11,41). Az ószövetségi szerzők esetében a források használata ugyanúgy nem ellentétes a Szentlélek ihletésével, mint az, hogy Lukács forrásokra támaszkodott Teofilusznak ajánlott kétkötetes művének megírásakor (Lk 1,1-4). A Genézis szerzője is ismerhetett két (vagy több) dokumentumot, melyből az egyik következetesen JHVH-nak, a másik Elohimnak nevezte Istent.

Önmagában a nevek váltakozása azonban *nem teszi szükségessé*, hogy eltérő forrásokat feltételezzünk a szöveg mögött. A különböző isteni nevek használatára van két kézenfekvő magyarázat, melyek egyszerre, egymást erősítve tökéletesen érthető okai lehetnek a jelenségnek.

1. Az első magyarázathoz éppen a JHVH-névvel kapcsolatos legismertebb probléma vezet el. A 2 Mózés 6,2-3-ban ezt olvassuk: „Azután beszélt az Isten Mózesnek, és azt mondta neki: Én vagyok az ÚR (JHVH)! Ábrahámnak, Izsáknak és Jákóbnak úgy jelentem meg, mint mindenható Isten (El-Saddaj), de azon a néven, hogy az ÚR (JHVH), nem voltam ismert előttük.” A probléma ezzel az, hogy a Genézis tele van a JHVH névvel. Tévedésről lenne szó? Nehéz elképzelni, hogy a szerző (vagy redaktor) ne vette volna észre, hogy a JHVH (יהוה) név kb. százötven alkalommal

szerepel a pátriárkákkal kapcsolatos beszámolóiban. Ha el is fogadjuk, hogy a Genézis különböző forrásokból lett összefésülve, a szöveg összeállítója egy ilyen nyilvánvaló ellentmondást nem hagyott volna valamiféle feloldás nélkül. Kivéve, ha eszébe sem jut, hogy ellentmondás került a szövegbe, mert ami ott van, azt egyáltalán nem tartja annak.

A probléma megoldása a héber nyelvtanban rejlik. „Ábrahámnak... azon a néven.. nem voltam ismert.” A héberben itt a נ prepozíció szerepel, mégpedig az ún. *beth essentiae* jelentésben (*Williams's Hebrew Syntax*, 100). A *beth essentiae* a név által jelölt lényeg, a névvel való azonosságot fejezi ki. Vagyis a prepozíció használatakor nem a név a hangsúlyos, hanem az, amit a név jelöl. Az ősatyák természetesen ismerték a JHVH nevet, de hogy ez valójában mit is jelent, azt Isten Mózes által Izráelnek jelentette ki, amikor szövetségre lépett velük és törvényét adta nekik. Mózesen keresztül Isten azt mutatta meg még teljesebb módon, hogy mit jelöl a JHVH név. Amikor Isten JHVH-ként mutatkozik be, akkor ő a személyes, teremtményeivel szövetségi kapcsolatra lépő Isten. Az El, Elohim, El-Saddaj nevek Istent inkább a mindenek felett álló Teremtőként jelölik. Az ősatyák így ismerték őt, de Mózes által megmutatta, milyen az, amikor közel jön népéhez és közöttük lakik. A JHVH név teljes valóságát igazán Izráel ismerte meg először.

Ezt a jelentésbeli különbséget látjuk a 19. zsoltár nyelvezetében is, ahol az 1-7 szakasz a teremtésről beszél, és Istent, mindenek alkotóját az El névvel illeti, a 8-15 szakasz viszont Istent következetesen JHVH-nak nevezi, mert törvényadóként mutatja meg, akivel a zsoltáros személyes kapcsolatban áll. A Genézis pontosan ugyanezt teszi. Mózes (vagy egy későbbi szerző), aki Istent ismerte már JHVH-ként, az eredettörténetben először Isten Teremtő, mindenható voltát hangsúlyozza, ezért az első fejezetben Elohim néven beszél róla. Majd amikor a második fejezetben az emberrel való kapcsolata kerül a középpontba, a JHVH-Elohim (vagy simán JHVH) nevet használja.

2. A másik magyarázat szintén kézenfekvő, és mindenféle komplikáció nélkül kapcsolódik az előbbihez. U. Cassuto óta nagyon nehéz dolga van annak, aki a Genézis szövegének [esztétikai kidolgozottságát](#) tagadni próbálja. Minőségi, magas esztétikai értékkel rendelkező szöveget tartunk a kezünkben, melyben mindennek helye és rendeltetése van. Ha a szerző forrásokból dolgozott, ahogy a Wellhausen-hipotézis és más elméletek feltételezik, nagyon sokat kínlódhatott azok formába öntésével. Mint aki magam is dolgoztam már forrásokból (és azok nélkül is), tudom, hogy jól hangzó szöveget sokkal könnyebb a semmiből létrehozni, mint egy már létező anyagot kipofozni és életre kelteni. Ha kész szöveget javítgatok, az soha nem lesz olyan könnyed és gördülékeny, mint mikor leülök egy üres papír mellé, és engedem, hogy a szöveg általam szülessen meg és bontakozzon ki. De a dolognak ez a része most nem is lényeges. Az viszont igen, hogy a Genézis szövege kétségkívül csiszolt szöveg, nincs benne felesleges vagy átgondolatlanul elszórt mondat, kifejezés és szó. A szövegben mindennek jelentősége van, így feltételezhetően az isteni neveknek is.

A viszonylag új nyelvészeti ágak számító diskurzuselemzés eszközeivel könnyen megállapítható az Elohim, JHVH Elohim, majd JHVH

nevek irodalmi és kommunikációs szerepe. Egy szöveg esetében fontos a szövegösszetartó erő: a koherencia és a kohézió. A szövegek szerzői ezt a koherenciát és kohéziót többek között előreutaló (kataforikus) és visszautaló (anaforikus) nyelvi jelekkel érik el. Ez történik a Genézis esetében is. Hogy érthetőbb legyen, miről beszélek, hadd mondjak egy egyszerű példát egy koherens szövegre. Tegyük fel, hogy egy novella így kezdődik: „Pista az út szélén álldogált, és nézte az ég felé ágaskodó pipacsokat. Amióta megvette az új csondért, Pistát mindenki Kovács úrnak szólítja. A faluban senkinek nincs olyan teljesítményre képes csondérja, mint Kovács úrnak.” A harmadik mondatban szereplő Kovács úr mindenki számára nyilvánvalóan azonos Pistával, aki az út szélén álldogál. A kapcsolatot a második mondat biztosítja, ahol a „Pista” és a „Kovács úr” szavak együtt szerepelnek. Teljesen szükségtelen arra gondolni, hogy az író egy „Pistás” és egy „Kovácsuras” anekdotából dolgozott, melyeket aztán egyetlen történeté gyúrt a novellájában.

A Pentateukhosz esetében ennél valamivel összetettebb a kérdés, de ez az egyszerű példa segíthet megérteni, hogy mi történik a Genézis 1-4-ben az isteni nevekkel. Az olvasó az első részben az Elohim névvel találkozik. Elohim teremtette az eget és a földet. A második és harmadik részekben a JHVH Elohim név szerepel, a negyedik részben pedig már simán csak JHVH-ról olvasunk (a 4,25-öt kivéve). A diskurzuselemzés segítségével hamar belátható, hogy a megfelelő nevek használata a koherenciát és kohéziót biztosítja a szerző és az olvasók közötti diskurzusban. A szerző anaforikus utalásokkal jelzi, hogy az Izráellel szövetségre lépő JHVH ugyanaz, mint aki az eget és a földet teremtette. Egy politeista kultúrkörben ez egyáltalán nem volt magától értetődő! A precíz, művészi finomságokra érzékeny szerző nagy gondot fordított arra, hogy az izráeli hallgatók fejében a Teremtő Isten neve és a törvényadó Isten neve ugyanazt a Személyt jelölje.

Pusztán az Elohim és a JHVH nevek váltakozása miatt tehát nincs szükség arra, hogy különböző forrásokat feltételezzünk a Genézis szövege mögött. Azért, mert van Elohim és van JHVH név, nem kell, hogy létezzen Elohista és Jahvista forrás is. A héber nyelvten, az isteni nevek bibliai-teológiai jelentősége, valamint a diskurzusok kommunikációs szabályai könnyedén megmagyarázzák a teremtéstörténetben szereplő istennevek használatát.